

УДК 338. 235.3.001.45

СОЦІАЛЬНО -ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МОНОПОЛІЇ

*Хоменко Л.М., доц., Борисенко О.М. студентка
Кременчуцький державний політехнічний університет
імені Михайла Остроградського
39600, м. Кременчук, вул. Першотравнева 20
E-mail: audit@polytech.poltava.ua*

Комплексно рассмотрено основные позитивные результаты и негативные последствия деятельности монополистических структур в экономической системе, проанализировано особенности функционирования монополий в отечественной экономике, сделаны выводы относительно усовершенствования системы регулирования монополий в Украине.

Ключевые слова: монополии, природные монополии, реформирование природных монополий.

In the given paper is a shown peculiar features of monopolies and adjacent markers in Ukraine are studied as well as the consequences of their influence upon the economy, possible directions of reformation for economy monopolies.

Keywords: monopolies, natural monopolies, reformations of natural monopolies.

Вступ. У економічних системах існують певні сектори національного господарства — природні монополії, де найбільш оптимальним є функціонування одного виробника. Природні монополії функціонують у житлово-комунальному господарстві, на залізничному, водному та повітряному транспорті, в нафтогазовій галузі, у сфері місцевих телефонних послуг тощо. За оцінками експертів, на ринках природних монополій в Україні на сьогоднішній день виробляється до 8% усього обсягу реалізованих товарів, робіт і послуг у вартісному вираженні [1]. Природно-монопольна сфера суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни, що обумовлює необхідність державного регулювання галузей природних монополій.

Проблеми природних монополій та регулювання діяльності у цих сферах досліджувалися у працях багатьох зарубіжних учених В. Баумоля, Дж. Вільсона, Х. Демзеца, Б. Депортера, Т. Ділоренцо, Дж. Панзара та вітчизняних вчених-економістів, зокрема Ю. Архангельського [2], В. Лагутіна [3], Ю. Кіндзерський, Г. Паламарчук [4], Г. Філюк [5].

Мета роботи. Виділення можливості удосконалення функціонування природних монополій і можливі варіанти їх реформування в Україні.

Матеріал і результат дослідження. Розвинуті країни з ринковою економікою, які досягли відчутних успіхів у соціально-економічному розвитку, приділяють першочергову увагу питанням захисту конкуренції. Порівняно з ними конкурентна політика держави в нашій країні має відносно невеликий досвід. Якщо у США закон Шермана, який обмежує монополістичні дії, був прийнятий ще у 1890 р., то українське конкурентне законодавство діє близько 10 років. Безумовно, це виправдовує певні прорахунки.

За певних умов конкуренція може діяти як сила, що руйнує виробництво і знижує його ефективність. Не треба забувати, що суті конкуренції відповідає

"жорстока війна проти всіх". У цій "війні" використовуються такі методи боротьби, як підкуп, шпигунство, різні заходи, що прискорюють банкрутство конкурентів тощо. З метою послаблення конкуренції, монополія стає тією силою, що створює конкуренцію, обмежує її, стає над нею, а то й зовсім зводить її нанівець. За певних умов монополія (включаючи державну) може стати важливим доповненням до конкуренції, а у свою чергу конкуренція може доповнювати монополію.

Монополія (від гр. "*monos*" - один; "*poleo*" - продаю) - це захоплення фізичною чи юридичною особою частини або всього ринкового простору і встановлення на ньому свого панування. Окремі монополії з'явилися ще кілька століть тому, але великого поширення вони набули наприкінці XIX і на початку XX ст. У вузькому розумінні монополія означає виключне право на володіння будь-чим або на здійснення якихось заходів.

Монополія - це підприємство або група підприємств, що випускає значну частину продукції даної галузі або декількох галузей і може диктувати ринку ціни. Можливість диктувати ціни є найбільш визначальним критерієм монопольного утворення. Необхідно мати на увазі: як для контролю над акціонерним товариством досить мати в одних руках 20, а то й 10% акцій, так для панування на ринку великому підприємству достатньо виробляти 10-20% продукції. У світовій же практиці монополією вважається зосередження в одних руках 30% ринку [3].

Процес концентрації, централізації та усупільнення виробництва є складним і різноманітним за своїм характером і результатами. Все це знаходить своє відображення і в існуванні різних форм монополій, а також різних ступенів монополізації суспільного виробництва.

Однією з найбільш розповсюджених причин монополії є урядова політика, спрямована на конт-

роль над виробництвом певної продукції та надання певних послуг.

Відповідно до причин виникнення монополії належать: природні, адміністративні та економічні.

Природна монополія виникає внаслідок об'єктивних причин.

По-перше, вона може з'явитись у випадку, коли весь обсяг певного товару чи послуги є продуктом однієї чи кількох фірм. Конкуренція в цьому випадку неможлива або й небажана (скажімо, у енергозабезпеченні, метрополітені).

По-друге, ця форма монополії виникає в сільському господарстві та добувних галузях промисловості.

Сьогодні в науковій літературі немає одностайності щодо сутності цього поняття. Проблема полягає в тому, що під природною монополією розуміють принципово різні поняття: стан товарного ринку, окреме підприємство, частину підприємства з ознаками природної монополії, і власне монопольне «ядро», окрему галузь, певну сферу виробництва товарів і послуг, ситуацію на ринку.

Така неузгодженість у термінології характерна і для терміна «монополія», який застосовується як щодо специфічної ситуації на ринку, так і щодо підприємства (фірми), яке володіє монопольною владою. Однак, варто зазначити, що у класичному розумінні термін «монополія» означає, насамперед, ринкову ситуацію. Такий підхід, на наш погляд, слід застосувати й щодо природної монополії. Стосовно підприємств, які займаються діяльністю з використанням технологій, що дозволяють ринку знаходитись у стані природної монополії, слід використовувати термін «суб'єкт природної монополії».

Причиною виникнення та існування природної монополії декларується економічною ефективністю концентрації певних видів господарської діяльності, але одночасно відзначається, що така концентрація має відбуватися не шляхом конкуренції, а за допомогою законодавчого надання виняткових прав. Разом із тим підкреслюється, що конкуренція у цьому випадку була б руйнівним і економічно збитковим явищем, уникнення якого є можливим шляхом законодавчого запровадження монополії у відповідних сферах господарської діяльності.

Таким чином, з одного боку, причина існування природної монополії нібито є законодавчою, оскільки держава унеможливує конкуренцію у певних сферах господарської діяльності. Однак, з іншого боку, законодавче надання виняткових прав і віднесення господарської діяльності до природної монополії стосується лише тих її видів, у яких спостерігається економічна ефективність концентрації виробництва. Оскільки економічна ефективність концентрації виробництва спостерігається у доволі значній частині виробництв, а необхідність надання виняткових прав, які носять назву природної монополії, декларується лише для випадків небажаності конкуренції з точки зору суспільства, то причина природної монополії носить все ж таки законодавчий характер. Інша справа, що доцільність законодавчого на-

дання прав природної монополії обґрунтовується саме тим, що в іншому випадку належної концентрації виробництва не відбудеться і, відповідно, не буде умов для виникнення економічного ефекту.

Концепцію природної монополії як певних видів господарської діяльності, де економічно ефективна концентрація може відбутися лише в умовах захисту від руйнівної конкуренції, вперше сформулювала англійська економістка Робінсон Дж., досліджуючи монополію, виокремила галузі, де конкуренція принципово через технологічні особливості (у першу чергу, через масштаб виробництва) неможлива. Вона відносить до таких галузей залізничний транспорт, електроенергетику. Так, спорудження однієї потужної лінії електропередачі буде значно ефективнішим, ніж двох конкуруючих ліній. Як підкреслює Робінсон Дж., тут відсутні передумови для конкуренції: "Якщо ж так станеться, що у таку галузь будуть залучені дві фірми, вони або будуть змушені конкурувати між собою (при цьому жодна з них не зможе навіть компенсувати свої витрати) і слабка розориться, або вони мусять об'єднатися" [1].

Економія природних монополістів від масштабу пояснюється специфікою технологічних умов виробництва. Одним із найкращих прикладів цього є метро. Важко уявити, що одні й ті ж маршрути метро можуть обслуговувати одночасно два метрополітени з паралельно збудованими тунелями, коліями, інженерною інфраструктурою, станціями тощо. Сама можливість створення й існування такої капіталомісткої структури, як метрополітен, пояснюється значним потоком пасажирів, кожен із яких платить небагато, але при величезній кількості пасажирів цієї плати вистачає для компенсації витрат. Якщо б появилось два метрополітени і пасажиропотік розділився б на два, то для покриття загальних витрат кожен пасажир мав би платити мало не вдвічі більше.

Подібне можна сказати й про міські комунальні служби (водопровід, каналізацію, електропостачання, телефон, радіо тощо), - економія від масштабу виробництва робить вигідним існування всіх цих систем саме в одиничному екземплярі.

У сферах господарської діяльності, що належать до природних монополій, найбільш ефективний масштаб виробництва товару повністю задовольняє відповідний попит. Через те поділ виробництва між двома чи більше виробниками призведе до того, що масштаби виробництва кожного не забезпечать ефективної діяльності.

З економічної точки зору однією з найважливіших ознак природної монополії є порівняно великі одноразові витрати (інвестиції) в їх основні засоби та порівняно малі поточні витрати. Варто підкреслити, що інколи значну величину одноразових витрат помилково вважають достатньою умовою утворення та існування природних монополій. Російський фахівець Фейгін В.І. переконаний, що власник такого висококапіталомісткого об'єкту, як, наприклад, інфраструктурні мережі водогону, який вже здійснив інвестицію і для якого витрати зводяться фактично

до поточних, має виняткові переваги (фактично створюючи заборону на появу нових учасників ринку) перед конкурентами, які стоять перед необхідністю створення нової мережі [5]. Висока капіталомісткість певних видів господарської діяльності може сприяти розвитку монополістичних тенденцій саме при антимонопольному законодавстві (як це на перший погляд і не виглядає парадоксально), яке створює непереборні труднощі для виходу на ринок фінансово потужних підприємств, які діють в інших сферах економіки. Як справедливо зазначає з цього приводу білоруський економіст Я. Романчук, американці ніколи б не дозволили виробляти сталь автомобільному гіганту General Motors, а фінансово потужна компанія AT&T не мала права скласти конкуренцію фірмі Global Crossing у тендері на прокладку оптоволоконного кабеля Америка-Європа [2]. Таким чином, можна погодитися з висновком Я. Романчука, що з одного боку, бар'єром для виходу на ринок є дефіцит капіталу та високих технологій, однак, з іншого боку, антимонопольні закони не допускають туди саме ті компанії, які володіють цими двома ресурсами. У результаті під захистом закону виявляються високозатратні підприємства.

Важливою характеристикою природних монополій є те, що вони можуть мати тимчасовий характер, оскільки певні зміни можуть призвести до зникнення об'єктивних умов для її існування. На думку відомого польського економіста Л. Бальцеровича зникнення об'єктивних умов для існування природних монополій відбувається під впливом технічного прогресу й поступу практичної економічної думки [2]. Акцентуючи увагу на "поступі практичної економічної думки" він цілком справедливо зауважує, що донедавна, приймалося за аксіому, що залізниця є природною монополією, а сьогодні так уже не вважають. Ми знаємо, що можна розмежувати управління самою колією та перевезенням, і законодавчо встановити, що диспетчер колій буде зобов'язаний допускати конкуренцію між перевізниками. Те саме стосується газотрейдингу, енергетики й всіх "мережних" галузей.

Хочеться звернути увагу на ще одну можливу причину тимчасовості природної монополії. Це зміна ситуації на ринку щодо цін ресурсів і попиту на продукцію, при якій вигіднішими для виробництва певної продукції стануть технології, що не мають характеристик природної монополії. Перед цим вигіднішими були технології, що належать до природної монополії. Так, унаслідок дешевизни палива та електроенергії у містах колишнього СРСР виняткового розвитку набуло централізоване теплопостачання, яке мало всі ознаки природної монополії. Однак після багатократного зростання ціни на паливо та електроенергію централізоване теплопостачання, за якого відбуваються величезні втрати тепла у мережах, стало менш ефективним, ніж децентралізоване. Коли котельня є під кожним будинком, що дозволяє оперативного регулювати як температуру, так і витрати палива це ефективніше. До того ж

централізоване дає змогу фактично уникнути втрат тепла у мережах.

Таким чином до причин можливості тимчасового характеру природної монополії слід віднести вплив технічного прогресу (який дозволяє виявляти невідомі раніше та економічно ефективні технології випуску продукції, що вироблялася природним монополістом), розвитку економічної теорії (що знаходить організаційно-економічні механізми виведення певного виду господарської діяльності зі стану природної монополії), а також змін ситуації на ринку щодо цін ресурсів і попиту на продукцію природного монополіста (що робить вигідними для виробництва певної продукції технології, які не мають характеристик природної монополії, тоді як при попередній ринковій ситуації вигіднішими були технології, що належать до природної монополії).

У Законі України "Про природні монополії" при визначенні природної монополії увага також акцентується на ефекті масштабу господарської діяльності, хоча одночасно наголошується на незамінності для споживачів відповідних видів продукції (послуг) [6]. У цьому законі природна монополія визначається як стан товарного ринку, за якого задоволення попиту на цьому ринку є ефективнішим за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва). Товари (послуги), що виробляються суб'єктами природної монополії, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги).

Маємо до цього визначення декілька зауважень. По-перше, віднесення певної монополії до категорії природної монополії залежить від причини відсутності конкуренції. Адже, якщо відсутність конкуренції стала наслідком перемоги певної фірми у конкурентній боротьбі (хай навіть використовуючи "технологічні особливості виробництва" – ефект масштабу), але у відповідній сфері господарської діяльності відсутні законодавчі обмеження щодо виходу на ринок інших фірм, то таку ситуацію не можна вважати природною монополією. По-друге, віднесення певної монополії до категорії природної монополії залежить від специфіки прояву "технологічних особливостей виробництва". Адже до природної монополії відноситься лише прояв "технологічних особливостей виробництва", що неможливий в умовах руйнівної конкуренції, а потребує законодавчого захисту. По-третє, неможливість заміни у споживанні певних товарів (послуг) іншими не є однозначною, оскільки залежить від специфіки споживачів. В одному й тому ж пункті одночасно можуть бути споживачі, що можуть і не можуть замінити певну продукцію іншою для задоволення свого попиту.

До переваг природної монополії можна віднести можливості: максимально використовувати ефект

від масштабу виробництва, що призводить до зниження витрат на виробництво одиниці продукції, мобілізації значних фінансових ресурсів для підтримки засобів виробництва на належному рівні, використання досягнень НТП, дотримання єдиних стандартів на вироблену продукцію та послуги, заміни ринкового механізму, тобто ринкової економічної організації, внутріфірмовою ієрархією й системою контрактних відносин, що дозволить скоротити втрати, пов'язані з ризиком і невизначеністю.

Для всіх товарних ринків, які підпадають під категорію природних монополій, спільним є те, що їх суб'єкти мають можливість зловживати своїм монопольним становищем. Антимонопольний комітет України визначає два види зловживань монопольним (домінуючим) становищем: по-перше, антиконкурентного характеру, по-друге, спрямовані на отримання безпосереднього зиску [6].

Форми прояву зловживання монопольним становищем можуть бути різними. Все залежить від ситуації у конкретний момент часу на товарному ринку, зацікавленості суб'єктів природних монополій у підвищенні прибутків, здатності споживачів протистояти тиску з боку суб'єктів природних монополій, позиції національних регулюючих органів і наявності механізму моніторингу порушень антимонопольного законодавства та прийняття адекватних заходів. Йдеться, насамперед, про такі порушення з боку монополістів, як зловживання, пов'язані з використанням різних цін і тарифів; «прохання» (письмові або в усній формі) щодо виконання тих чи інших додаткових умов, які не передбачені договором; створення штучним шляхом ускладненого доступу до мереж природних монополій; невідповідність ціни та якості продукції чи послуг монополіста тощо.

Серйозним порушенням із боку суб'єктів природних монополій є обмеження доступу до мереж суб'єктів господарювання, які працюють на суміжних до природних монополій ринках. Як відомо, специфіка суміжних ринків полягає в тому, що це потенційно конкурентні ринки, задоволення попиту

на яких неможливе без використання послуги, яка надається суб'єктом природної монополії. Мається на увазі те, що суміжні та природно монопольні ринки знаходяться в єдиному технологічному ланцюгу, а тому безпосередньо пов'язані між собою. Так, суміжні ринки поділяються на дві категорії «upstream» (початковий, вихідний, вживається стосовно будь-якої операції, пов'язаної з початковою стадією господарського процесу) та «downstream» (низхідний, наступний, відносно до будь-яких наступних господарських операцій) [3]. Наприклад, ринок видобування та постачання природного газу є ринком «upstream» щодо ринку надання послуг із транспортування газу; ринок очищення стічних вод є ринком «downstream» щодо ринку централізованого водопостачання та водовідведення. Таким чином, постачальники електроенергії, нафти та газу, які працюють із суб'єктами природних монополій в умовах жорсткої економічної та технологічної прив'язки, фактично є проміжними ланками вертикально інтегрованого утворення, хоча юридично можуть і не належати до нього. Це дає суб'єктам природних монополій можливість використовувати своє привілейоване становище для встановлення необґрунтовано високих цін і тарифів на свої послуги за мінімального ризику втрати ринків збуту.

Природні монополії продовжують залишатися найбільш монополізованим сектором економіки, в якому спостерігається значна кількість антиконкурентних зловживань. Переважна більшість порушень законодавства про захист економічної конкуренції має ціновий характер, стосується встановлення монопольно високих цін для всіх або окремих категорій споживачів, або дискримінаційних цін, що обмежує права окремих споживачів [4]. Як свідчать дані табл. 1, кількість виявлених і припинених порушень у вигляді зловживань монопольним становищем із боку суб'єктів природних монополій, починаючи з 1997 р., постійно зростає. Так, у 1997р. таких порушень було 114, у 2000 р. - 250, а у 2006 р. - уже 817 порушень.

Таблиця 1 – Порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді зловживань монопольним становищем у 1997-2006 рр.

Назви порушень	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Загальна кількість порушень	957	1711	1587	1595	1656	2010	2770	1570	3197	3801
Зловживання монопольним становищем	381	655	699	721	847	962	1524	1570	1747	2008
у тому числі суб'єктами природних монополій	114	262	257	250	308	362	562	580	638	817

Найпоширенішими в українській практиці, за інформацією голови Антимонопольного комітету України, є зловживання цінового характеру. Однак на вітчизняних ринках нерідко мають місце також інші типи зловживань, які завдають суспільству не меншої шкоди: дискримінаційні дії, спрямовані на

здобуття конкурентних переваг; неправомірні обмеження попиту або пропозиції; створення бар'єрів для доступу на ринок потенціальних конкурентів або обмеження конкурентоспроможності існуючих (табл. 2).

Таблиця 2 - Розподіл зловживань монополієм становищем, виявлених і припинених протягом 2000 – 2006 рр., за основними типами (% загальної кількості)

Основні типи зловживань монополієм становищем	Роки					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Цінового характеру	60,7	58,4	67,3	71,6	66,8	66,9
Договірного характеру	28	28,8	15,7	2,4	3,6	1,9
Спрямовані на обмеження пропозиції або попиту	6,8	10,9	10,4	9,5	11,4	6,2
Інших	4,5	1,9	6,6	16,5	18,2	25

Ситуація в Україні складна тим, що тут існує значна частина ринків, на яких суб'єкти господарювання можуть зловживати своєю владою. Так, 7,3% - це ринки «чистої» монополії (частка найбільшого підприємства перевищує 90%), 23,6% - ринки з ознаками домінування (частка найбільшого підприємства коливається у межах 35-90%), 9,6% - ринки «жорстокої» олігополії (на яких частка 3 найбільших підприємств перевищує 50%). Тим часом треба мати на увазі: навіть при частці фірми на ринку, що наближається до 100%, фірма може бути позбавлена можливості реалізувати свою монополію владу внаслідок короткостроковості цієї ситуації або тиску потенціальної конкуренції [5].

Природно-монополієві галузі в економіці України через високий рівень вертикальної інтеграції слабо структуровані, включають у межах одного суб'єкта господарювання широкий спектр видів діяльності, які іноді навіть не відповідають критеріям природних монополій. Ця особливість вітчизняних природних монополій пояснюється тим, що така виробнича інфраструктура дісталась у спадок від командно-адміністративної системи господарювання та на даний момент залишилася майже незмінною [1]. Поєднання в межах одного суб'єкта господарювання природно-монополієвих і потенційно конкурентних видів діяльності формує умови, за яких дуже важко забезпечити ефективний вплив важелів державного регулювання. Суб'єкти природних монополій у цій ситуації зацікавлені в міцності різноманітних бар'єрів, які існують на шляху конкуренції. Такі «закриті» природні монополії не зацікавлені у конкуренції та блокують доступ до інфраструктурних мереж інших суб'єктів господарювання. Природні монополії отримують можливість переносити витрати з нерегульованих видів діяльності на регульовані (аналог перехресного субсидування). Це штучно збільшує ступінь монополізації й одночасно ускладнює реформування природно монополієвих галузей.

Останнім часом в країні були здійснені значні кроки у формуванні правової й інституціональної бази державного регулювання природних монополій. У 2000 р. вступив у дію Закон України «Про природні монополії», розроблена Концепція регулювання природних монополій, розпочата робота із створення органів державного регулювання на загальнодержавному рівні. Зараз в Україні простежується

тенденція посилення регулюючої функції держави в сфері природних монополій.

Хоча у створенні законодавчої бази регулювання природних монополій були вжиті деякі важливі і необхідні заходи, але низка заходів ще має бути запроваджена для формування якісного механізму і системи державного регулювання діяльності природно-монополієвих утворень.

Для надійного функціонування суб'єктів природних монополій необхідна стабільна правова база, що підтримує їхній розвиток і створює стимули для підвищення ефективності. Оскільки законодавча база регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є неповною і суперечливою, немає чіткої правової концепції, відсутня дійова система контролю за цією діяльністю, необхідне удосконалення нормативно-правової бази врегулювання діяльності суб'єктів природних монополій.

Таким чином, у сучасних умовах реформування природних монополій у контексті їхньої ринкової адаптації з позиції необхідності створення фундаментальної бази державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій питання істотного вдосконалення вітчизняного законодавства, що регулює відносини у сфері природних монополій, набувають зростаючого значення.

Законом України «Про природні монополії» встановлено, що суб'єктами державного регулювання природних монополій є національні комісії, а у випадках, установлених законом, – органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

У зв'язку з відсутністю таких комісій для деяких сфер діяльності на сьогодні певні регулюючі функції здійснюються органами виконавчої влади, в тому числі місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Зазначене свідчить про відсутність системності в існуючій моделі регулювання та не відповідає ідеології та принципам регулювання діяльності на ринках природних монополій та суміжних ринках, що закріплені Законом України «Про природні монополії».

Вдосконалення регулювання діяльності на ринках природних монополій та суміжних ринках передбачає створення та функціонування окремих самостійних комісій у сферах, зв'язку; транспорту (повітряний, морський і залізничний); енергетики (електроенергія, нафта, природний газ, централізоване

теплопостачання); комунальних послуг (централізоване опалення, водопостачання та водовідведення).

Комісії відповідно до законів країни мають здійснювати регулювання діяльності на ринках природних монополій та суміжних ринках (наприклад, тарифоутворення, ліцензування, забезпечення доступу до товарів та послуг). Вирішувати в межах компетенції спірні питання, що виникають між споживачами відповідних товарів та самими суб'єктами господарювання, які виробляють (реалізують) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії, та суб'єктами господарювання, що діють на суміжних ринках. У перехідний період (до створення комісії): певні регулюючі функції (ліцензування, тарифоутворення, забезпечення доступу до відповідних ринків) здійснюватимуть уповноважені у відповідних сферах органи, Антимонопольний комітет України виконуватиме контролюючі функції із забезпечення доступу споживачів до товарів, які виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій та суб'єктами господарювання, що діють на суміжних ринках, здійснюватиме заходи із запобігання монополізації суміжних ринків, органи місцевого самоврядування здійснюватимуть делеговані законом функції: встановлюватимуть тарифи на водопостачання, водовідведення, постачання тепла і, частково, на виробництво тепла відповідно до порядку формування тарифів, що затверджуватимуться уповноваженими у відповідних сферах органами.

Провідником антимонопольної політики в нашій країні є Антимонопольний комітет України, який дає дозвіл на злиття, приєднання, придбання акцій, а також на проведення інших видів економічної концентрації. Для боротьби з проявами монополізму у сфері енергетики створено НКРЕ, у сфері зв'язку – НКРЗ.

Важливого значення в нинішніх умовах набуває проблема ефективності узгодження (координації) дій Антимонопольного комітету України і Національних комісій з регулювання природних монополій. Головними проблемами, які вимагають координації, є: не прогнозовані зміни тарифів; перехресне субсидування; цінні диспропорції; неефективне конкурентне середовище на ринках; відсутність економічних стимулів для ефективного розвитку суб'єктів природних монополій; низький рівень використання сучасних технологій; низька інвестиційна привабливість; погана якість послуг, що надаються суб'єктами природних монополій і суб'єктами суміжних ринків.

Безумовно, конкурентна політика в Україні, як і в інших країнах світу, а також діяльність антимонопольних (конкурентних) відомств мають бути відкриті для конструктивної критики. Поза такою критикою буде неможливим подальший розвиток теорії

і практики конкуренції. Проблеми конкурентної політики й антимонопольного регулювання, порушені в цій статті, безперечно, потребують більш повного дослідження, інакше ми залишимося на позиціях поверхового, спрощеного розуміння тих складних процесів, що відбуваються сьогодні у сфері конкуренції.

Висновки. Таким чином, унаслідок низки об'єктивних (зношеність виробничих потужностей, відсталість інфраструктурної бази) і суб'єктивних (низька якість менеджменту, пасивність стратегічних інвесторів, відсутність політичної волі) причин українська економіка не готова сьогодні до активного реформування природно-монопольних галузей.

Можна передбачити, що природні монополії в найближчому майбутньому не уникнуть структурних реформ, головний вектор яких буде спрямовано у напрямку організаційного відокремлення суб'єктів природних монополій і потенційно конкуруючих підприємств (що залишається головним принципом сучасного активного реформування природно-монопольних галузей). Застосування такого підходу має бути ефективним у реформуванні кожної конкретної галузі, де конкуренція ще не досить розвинута. При цьому можна спрогнозувати, що і після такого реформування держава буде продовжувати регулювати природні монополії та суміжні ринки до того моменту, поки у повному обсязі не запрацюють конкурентні ринкові механізми.

ЛІТЕРАТУРА

1. В.Лагунін, Ю.Зігліна. Природні монополії і суміжні ринки в Україні: Особливості функціонування та ймовірні сценарії реформування // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - № 9. – С. 45- 56.
2. Ю.Архангельський. Чи є шкода від монополій? // Економіка України. - 2006. - № 11.- С. 62-68.
3. В. Лагунін. Шкода від монополій і користь від конкуренції: чи все так просто? // Економіка України. – 2007. - № 4. - С. 55 – 61.
4. Ю. Кіндзерський, Г. Паламарчук. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні // Економіка України. – 2006 - № 6. – С. 19-28.
5. Г. Филюк. Соціально-економічні наслідки монополії : теоретичні і практичні аспекти. // Економіка України. – 2008. - №1. - С. 30 - 41.
6. Концепція реформування природних монополій // www.kmu.gov.ua

Стаття надійшла 1.04.2008.
Рекомендовано до друку д.е.н.
Хоменком М.М.